

Poročila, ocene

Stanko Gogala: Izbrani spisi

Knjiga je izšla leta 2005, izdalo pa jo je društvo 2000. Izbor, predgovor in bibl. podatke pripravil dr. Robi Kroflič, biblios pripravila Tanja Šulak.

Ko se vprašamo, kdo so tisti najvplivnejši pedagoški teoretiki na Slovenskem, ki jih zaradi znanstvene ravni, izvirnosti in vplivnosti njihovega dela upravičeno prištevamo med domače klasike, vedno znova stopijo v ospredje tri imena: dr. Karel Ozvald, dr. Stanko Gogala in dr. Vlado Schmidt. Seveda bi lahko našteali še številne druge pomembne domače pedagoge, toda omenjenim trem je skupno to, da so bili ves čas obstoja pedagogike na Univerzi v Ljubljani vodilni nosilci in snovalci tiste osrednje pedagoške discipline, ki se vsebinsko prekriva s področjem obče pedagogike oziroma teorije vzgoje. Bili so torej snovalci temeljnih teoretskih konceptualizacij, paradigmatskih usmeritev in navsezadnje tudi svetovnonazorskih ter ideoloških umestitev ključnih pedagoških problemov v obdobju od nastanka stare Jugoslavije do konca sedemdesetih let. Po eni strani je bil njihov vpliv povezan z avtoriteto poklicnega položaja, po drugi strani pa je mogoče ugotoviti, da je njihova strokovna avtoriteta izhajala iz kakovosti njihovega dela (tudi če se z ideološkimi in svetovnonazorskimi ozadji ne moremo poistovetiti).

V primerjavi z nekaterimi drugimi nacionalnimi okolji ima pedagogika na univerzitetni ravni pri nas sorazmerno kratko zgodovino in zato je skromno tudi število vodilnih univerzitetnih profesorjev pedagogike iz tega obdobja. Glede na pomen in mesto, ki ga omenjeni avtorji zasedajo v domači pedagogiki, je bilo znanstveni analizi njihovega dela namenjeno premalo pozornosti. Res je, da je Sodobna pedagogika vsakemu od njih namenila samostojno tematsko številko, toda zdi se, da je bilo tukaj v ospredju predvsem njihovo ponovno odkrivanje in prizadevanje za rehabilitacijo. To je šele prvi korak k bolj poglobljeni in objektivni analizi, ki ne bo več obremenjena s tradicionalnimi ideološkimi razhajanjmi in ki v ospredje ne bo postavljala zgodovinski, temveč pedagoškosistematski vidik. Izdajo Gogalovih *Izbranih spisov* je mogoče razumeti kot pomemben prispevek k tej nalogi. Pri tem pa je treba izpostaviti edinstveno pozicijo Stanke Gogale v slovenski pedagogiki. Medtem ko je povojna »socialistična« pedagogika anatemizirala Ozvalda (najbolj kritičen je bil Vlado Schmidt) kot predstavnika predvojne »buržoazne« pedagogike na eni strani in je na drugi strani danes prisotna anatemizacija Schmidta kot predstavnika »socialistične« pedagogike, stoji Gogala na sredini: njegova predvojna »buržoazna« pedagogika se je zlahka integrirala v povojno »socialistično« pedagogiko. Iz njegove biografije

razberemo, da ga je politična oblast sicer poskušala ideološko diskreditirati, vendar so mu v bran stopili študenti pedagogike, ki so izpostavili humanistično in demokratično razsežnost njegove pedagogike. Tu se nakazuje univerzalnost njegove pedagogike, ki je bila sposobna preživeti dva različna politična in ideološka sistema, in to je tisto, kar pomeni največji izziv za ponovno branje Gogalovih besedil.

Očitno je, da je bil teoretski interes tisti, ki je bil Robiju Krofliču motiv za ponovno izdajo nekaterih Gogalovih besedil in mu narekoval izbor. Tako v predgovoru z naslovom *Osebnostna pedagogika* prof. dr. Stanka Gogala izpostavlja vrsto njegovih konceptualizacij in pogledov, ki še *vedno nagovarjajo sodobno pedagogiko*. Predvsem pojem doživetja je tista osrednja kategorija, iz katere Gogala izpeljuje fenomen vzgoje in ki pedagoga vedno znova usmerja v ozaveščanje duhovnih razsežnosti vzgoje. Poleg tega pa Kroflič izpostavi še vrsto drugih »izjemno zanimivih poudarkov, ki jih je /Gogala/ včasih zgolj intuitivno zaslutil, kasnejši razvoj idej na področjih etike, teorij učenja, teorije vzgoje in teorije verske vzgoje pa jih je v celoti afirmiral« (str. 11). Ti poudarki so v predgovoru ponazorjeni z odlomki iz Gogalovih besedil, in to že nakazuje določeno logiko izbora. Kroflič je izbral šestnajst Gogalovih besedil, ki reprezentativno pokrivajo vsa področja Gogalovega pedagoškega snovanja, razgrinjajo pa tudi njegove svetovnonazorske poglede. Gre za besedila, ki jih je Gogala objavljal med letoma 1931 in 1970.

Uvodni poglavji *Izbranih spisov* predstavljata večja odlomka iz obeh Gogalovih predvojnih pedagoških učbenikov: *Temelji obče metodike* (1933) ter *Uvod v pedagogiko* (1939). Za vstop v Gogalovo pedagogiko je besedilo iz *Temeljev obče pedagogike* naravnost idealno. Tukaj namreč najdemo dovolj natančno uvodno razlago zveze med vzgojo in doživljanjem, ki je skoncentrirana v definiciji, »da je vzgoja /.../ normativno usmerjena duševna sposobnost, ki zbujajo vedno le pravilno doživljanje in vzbujajo pravilno doživljanje vedno tudi le takrat, kadar je dan za to objektivni razlog in predmet« (str. 35). Sledi Gogalov opis vzgojnega procesa, kjer opiše in razloži, kako poteka ponotranjenje doživetja od stopnje zunanega prisvajanja prek duševnega prisvajanja, kritične dejavnosti, normativne dejavnosti vse do osebnega osvajanja kot tiste točke, ko »je človek res pristno doživel neko dejstvo ali neko vrednoto in je spoznal njeno predmetno vsebino ter njeno objektivno veljavnost« (str. 48). Verjamem, da bo bralca, ki se prvič sreča z Gogalo, pri branju fasciniral občutek, da Gogala tukaj razlaga misterij vzgoje na način, ki ga lahko vsak prepozna in preveri v samorefleksiji svoje osebne zgodovine ter izoblikovanja lastne osebnosti. Kako postanejo vrednote del posameznikove osebnosti? Zakaj se vzgoja pri nekom posreči, pri drugem pa ne? V današnji pedagoški teoriji bi težko našli razlago, ki bi fenomen vzgoje prikazala tako prepričljivo, sprejemljivo in razumljivo, kot je to znal narediti Gogala. K temu bistveno prispeva jezikovni slog njegovega pisanja. To ni suhoparni znanstveni jezik, ki bi ob naslonitvi na znanstveni aparat sledi formalni logiki analize problema. Njegov jezik je prej literaren kot pa znanstven, in prav to je tisto, kar mu daje izrazno moč, ki zagrablja bralca v vseh razsežnostih njegove osebnosti. Vendar to ne pomeni, da njegovo pisanje nima znanstvene

vrednosti – tu zlahka prepoznamo metodološko doslednost, formalnologično usklajenost in vpetost v duhovni in spoznavnoteoretski okvir duhoslovne pedagogike, tiste pedagoške smeri, ki je v obdobju med obema vojnama prevladovala na univerzah v nemško govorečem svetu. Sicer pa svojo teoretsko usmeritev Gogala najbolje pojasni sam v besedilu *Moja pedagogika*, ki ga najdemo na koncu *Izbranih spisov* in predstavlja strnjeno refleksijo njegovega življenjskega dela. V njem pravi, da »ta pedagogika gotovo ni v polnem smislu, v celoti in v podrobnosti originalno moja, ker se je v meni ob študiju najrazličnejše pedagoške znanstvene literature ter ob lastnem pedagoškem mišljenju, poglobljanju in iskanju primernega izražanja za svoja pedagoška spoznanja nabralo toliko najrazličnejših močnih in odločujočih vplivov od drugod, da ob najbolj tenkočutnem analiziranju teh različnih vplivov in miselnih pobud res ni mogoče točno določiti: ta in ta misel, to in to spoznanje, ta in ta podrobna analiza itd. je resnično originalno moja. /.../ Gotovo so v tej 'moji pedagogiki' tudi docela prevzete misli mnogih drugih pedagoških mislecev, toda moj aktivni duh jih je miselno predelal in docela asimiliriral, tako da niso več tuji in samo pasivno ter naučeno prevzeti del mojega duha.« (Str. 327) Gogalova izrazna moč in prepričljivost temeljita na dejstvu, da je napisano izraz njegovega najglobljega prepričanja – z napisanim razgalja svojo osebnost, ki se je formirala prav po tistih principih, ki jih najdemo v njegovih besedilih. Gogala govori tisto, kar sam živi in živi tako, kot to na ravni ideala utemeljuje v svojem delu. Gogala sam na sebi ponazarja tisto, kar uči, in to pride najbolj do izraza že v njegovih Uvodnih mislih, ki v koncentrirani obliki izpostavijo bistvo njegove pedagogike: »/.../ uvideli bomo, da je metodika stvar osebe in osebnosti, in da je tem boljša in pravilnejša, čim večja in bogatejša osebnost je oni človek, ki jo uporablja« (str. 28).

Že v obeh uvodnih besedilih lahko prepoznamo specifičnost Gogalovega pedagoškega koncepta, ki poskuša v skladu z duhoslovno pedagoško tradicijo pedagoško teorijo izpeljati iz življenja samega, pri čemer v ospredju ni empirična razsežnost, temveč duhovna. Sporočilo Gogalove pedagogike je, da ni vzgojne metode, ki bi se je bilo mogoče naučiti in bi zagotavljala uspeh. Lahko samo razloži, kaj se v vzgojnem procesu dogaja, ne more pa zagotoviti, da bo ista metoda uspešna v različnih situacijah. Uspeh vzgojne metode je odvisen od vzgojiteljeve osebnosti, kot smo videli prej. Toda tudi to samo po sebi ne zadostuje. Vzgojiteljevo učinkovitost v izhodišču determinira tisto, kar Gogala imenuje *subjektivni pedagoški duh*, in to je osrednja tema besedila z naslovom *O duhovnem in duševnem oblikovanju* (1931/32). Tako kot pri večini besedil tudi tukaj na neki intuitivni ravni čutimo, da nam Gogala razkriva najgloblje resnice o vzgoji, ko razlaga pojma *pedagoški eros* in *pedagoški čut* kot temeljni kategoriji *subjektivnega pedagoškega duha*. To sta kategoriji, brez katerih vzgojitelj ne more učinkovito vplivati na otroka, toda hkrati sta kategoriji, ki se ju ni mogoče naučiti ali si ju privzgojiti. Ljubezen do pedagoškega dela in sposobnost pedagoškega ukrepanja brez teoretske analize situacije sta danosti, ki ju preprosto poseduješ že od rojstva. Ali je torej načrtno formiranje vzgojiteljev sploh mogoče? Iz nekaterih Gogalovih trditev lahko izpeljemo sklep, da to ni mogoče, čeprav nas ves njegov pedagoški opus prepričuje o nasprotnem: namenjen je predvsem

formiranju *subjektivnega pedagoškega duha*. V članku *Združitev zahteve po učiteljevi osebni metodi in metodi za učenca* (1938), ki vsebinsko zaokroža in dopolnjuje že prej izpostavljene probleme, Gogala vpelje še pojem *pedagoška intuicija* in med drugim zapiše: »Razumljivo je, da imajo nekateri pedagoški čut bolj razvit kot drugi (pravi pedagog ga ima v obilni meri), vendar je vsakemu učitelju in vzgojitelju potrebna vsaj minimalna mera pedagoške intuicije. Na to prirojeno sposobnost bi morali paziti pri izbiri gojencev za učiteljišča in na univerzi za bodoče profesorje.« (Str. 220) To je ideja (v laičnih krogih jo občasno najdemo tudi danes), ki v izostreni obliki demonstrira konsekvence Gogalovega pedagoškega koncepta. Kako prepoznati in izmeriti duhovne kategorije, kot so pedagoški eros, čut, intuicija? Gogala na to ne odgovori, toda povsem jasno je vsaj nekaj: tega ni mogoče meriti s kakšnim psihološkim testnim instrumentarijem. Subjektivnost takšne presoje pa se (kljub dobrim namenom) v nobenem primeru ne more izogniti vrednostnemu opredeljevanju, ki v končni izpeljavi vodi v presojanje »moralnopolitične primernosti« kandidata za učiteljski poklic

Kljub tako pesimističnemu pogledu na možnost formiranja vzgojitelja (učitelja) je največji del Gogalovega pedagoškega prizadevanja namenjen prav temu. Njegova pedagogika ni normativna, temveč deskriptivna: želi opisati, kaj se dogaja v vzgojnem procesu, in pri tem vzgoje ne reducira samo na odnos med vzgojiteljem in gojencem. V članku *Vzgojni pomen občestev, življenja in zaupanja* (1937) pripisuje močan vzgojni vpliv takšnim vzgojnim dejavnikom, kot so občestva (prijateljstvo, družina, narod, Cerkev), življenje ter zaupanje in vera v človeka. V članku *Načelne misli o šolski zajednici* (1931) pa pripisuje velik pomen celotnemu šolskemu ozračju, pri čemer je zanimiv njegov sociološki pristop, ki postaja danes s prevodom Tönniesove knjige *Gemeinschaft und Gesellschaft* (Skupnost in družba, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1999) teoretsko bolj izzivalen tudi v domačem prostoru. Tako tudi Gogala v tem članku razlikuje med *zajednico* (*Gemeinschaft*/skupnost) in *organizacijo* (*Gesellschaft*/družba). *Zajednica* je *naravna* skupnost posameznikov, *organizacija* pa *umetna*. V opisovanju *zajednice* pride močno do izraza permissivna narava Gogalove pedagogike, saj se zavzema, da naj v šoli vlada »toplo in presrčno razmerje /.../ med učiteljem in učenci /.../ ter med učenci samimi«. (158). Njegova permissivnost pride še bolj do izraza v članku *Združitev zahteve po učiteljevi osebni metodi in metodi za učenca* (1938), kjer pravi: »Pedagogika se je obrnila od svoje normativne smeri, ki je samo zahtevala, otroci pa so morali ubogati in sprejemati, v psihološko smer, kjer gre za možnost in lahkoto izobrazbenega in vzgojnega sprejemanja. Sodobni pedagogiki gre za sposobnost uživetja v otroka, tako da ga skušamo razumeti kot otroka in da ga pustimo biti in ostati tudi pri šolskem delu otroka.« (Str. 223)

V članku *Duhovni obraz sodobne mladine* (1935) je Gogala z veliko pedagoško, socialnopsihološko in kulturnokritično subtilnostjo prikazal duhovno mentaliteto mladine v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Njegov opis je na nekaterih mestih nenavadno podoben opisom, s katerimi se v laični javnosti tudi danes opisuje mladina. Značilen je naslednji citat: »Vzgojne razmere v družini

so se močno izpremenile in na mesto prejšnje včasih pedantne vzgojne strogosti je stopila neka izredna vzgojna mlačnost. /.../ Otrok in mladostnik sta danes prosta bolj ko kdaj prej in starši gledajo po večini mirno in brezbrizno na njihovo početje. /.../ Ne smemo pozabiti še primerov, ko puščajo starši svoje otroke brez vsake kontrole v kino ali gledališče, večkrat samo zato, ker otroci to hočejo in ker jim starši pač vse dovolijo, kar hočejo.« (Str. 171–172) To je pač samo še en dokaz, da zaseda vsesplošno nerganje nad »današnjo mladino« neko strukturno mesto v pedagoškem diskurzu. Gogalovo sporočilo ima v tem kontekstu univerzalen pomen, saj iz njegovega zapisa veje zaupanje v pozitivno vrednostno naravnost mladih. V zvezi z mladino ne moralizira – prepoznavna je naklonjenost, ki več pove o njen samem in vrednotah mladinskega gibanja, ki mu je tudi osebno pripadal, kot pa o dejanskem sociokulturnem položaju mladih.

Gogalov odnos do aktualnega dogajanja na pedagoškem področju v obdobju pred drugo svetovno vojno razberemo iz članka *Pedagoška teorija* (1937/38) in *Smisel sodobnih pedagoških prizadevanj* (1940). Medtem ko v zadnjem strpno presoja različne pedagoške struje in jih interpretira iz duhoslovnopedagoškega vidika, pa v članku *Pedagoška teorija* izstopa izrazito polemičen pristop, ki nakazuje svetovnonazorska razhajanja v takratni slovenski pedagogiki. Gre za polemiko med »tako zvano akademsko in svetovnonazorno teorijo« (str. 228) oziroma med pedagogi, ki svetovnonazorsko pripadajo »idealizmu« na eni strani in »materiazizmu« na drugi. K prvim poleg sebe prišteva še Ozvalda in Šiliha, nasprotnikov pa sicer ne imenuje, vendar je očitno, da gre za učitelje, ki so v času pred drugo svetovno vojno pedagogiko vedno bolj opirali na marksizem.

Toda kolikor je bil Gogala nasprotnik marksistično usmerjenih pedagogov na eni strani, se je na drugi strani zapletel tudi v odmevno polemiko s predstavnikmi katoliške pedagoške doktrine. Polemiko je sprožil njegov članek *Iz psihologije religioznega vzgajanja: vezanost in sproščenost* (1935/36), ki ga je objavil v reviji Čas, katere sourednik je bil. Z opozorilom, da je religiozno vzgajanje vse kaj drugega kot religiozno izobraževanje, predvsem pa religiozno dresiranje. Tudi tukaj ostaja zvest svojemu temeljnemu pedagoškemu prepričanju, da je rezultat vzgoje sposobnost doživljanja vrednot in v tem smislu »človeka vzgajamo religiozno tako, da mu je vselej edini razlog za njegova religiozna dejanja *doživetje* in občutenje religioznih vrednot« (str. 267).

V tem članku in v člankih, ki sledijo (*Krščanski življenjski nazor* (1937/38), *Življenje in vzgajanje* (1937/38), *Pozitivno versko vzgajanje – Misli po kongresu Kristusa Kralja* (1939/40), *Kriza osnov vzgojnega oblikovanja* (1941) – vsi v reviji Čas), se nam Gogala predstavlja kot katoliški intelektuallec, ki poskuša s svojimi pogledi dejavno sooblikovati duhovno podobo Slovencev. Bralec bo v teh besedilih zlahka našel številne vzporednice z aktualnim dogajanjem že na ravni diktije, saj se Gogala med drugim zavzema npr. za »*notranjo sproščenost* človekove *osebne religioznosti*« (str. 268), prepoznal pa bo tudi podobne programske težnje: »Krščanski življenjski nazor ne more razumeti, kako da prevladujejo na svetu drugi in krščanstvu nasprotni sistemi, ki hrome in otežujejo krščansko udejstvovanje tudi onim, ki bi to iz sebe hoteli in morali. Zato gre novo prizadevanje v to smer, da bi tudi kristjani uveljavili svoj življenjski sistem,

da bi ga uresničili v vseh življenjskih in kulturnih področjih /.../.« (Str. 276) Toda kakršno koli umeščanje Gogale v aktualne idejne in svetovnonazorske kroge bi bilo zgrešeno, če bi spregledali poglede, ki jih je predstavil v referatu *Vzgoja k svobodi* (1940), ki ga je predstavil na t. i. Bohinjskem tednu. Tudi to besedilo ima izpostavljeno svetovnonazorsko ozadje, vendar v svojem temeljnem sporočilu Gogala ostaja zvest svojim pogledom na človeka. Vzgojo k svobodi tukaj razume kot vzgojo, ki je osvobodjena pritiska ideologij, iz celotnega konteksta besedila pa je razvidno, da vidi grožnjo svobodni vzgoji tudi v cerkveni avtoritarnosti in njeni ideološki posesivnosti.

Zadnje besedilo Gogalovih Izbranih spisov je že omenjeni članek *Moja pedagogika* (1970). Gre za njegovo zadnje objavljeno besedilo – v *Izbranih spisih* je to edino besedilo, napisano po vojni. Čeprav gre za besedilo, ki je nastalo v povsem drugačnem družbenem, kulturnem in političnem okolju, brez težav prepoznamo teoretsko zaokroženost in vrednotno konsistentnost, ki predstavlja logično kontinuiteto njegovega predvojnega delovanja. Šele v tej teoretski in duhovni zaokroženosti dobi npr. Gogalova sintagma »toplina humanega človeka« (str. 334), ki omogoča vzgojni stik, svoj globlji pomen in ni zgolj fraza, ki nerefektirano legitimira vzgojiteljev pedagoški poseg. Hkrati pa tukaj prepoznamo tisto, kar je ob teoretski zaokroženosti temeljna poteza Gogalove pedagogike: nagovarja nas z močjo svoje osebnosti, in to je moč, ki veje tudi iz tiste lepe fotografije na naslovnici.

Verjamem, da se bo ta knjiga globoko vtisnila v zavest vsakega, ki jo bo bral kot strokovno in študijsko gradivo ali pa zgolj kot vir slovenske duhovne dediščine. Toda hkrati ta knjiga prinaša misli in ideje, ki bi utegnile imeti (iztrgane iz konteksta duhoslovne pedagoške znanstvene paradigme in časovne pogojenosti) tudi izrazito negativne učinke. Čeprav doživlja duhoslovna pedagogika v nemško govorečem prostoru ponoven vzpon in je torej tudi s tega vidika izdaja Gogalovih Izbranih spisov izredno aktualna, pa ne smemo spregledati, da je to pedagoška smer, ki se je tam morala potrjevati v izredno ostrem in kritičnem teoretskem diskurzu. Sredi šestdesetih let je kritična pedagogika, ki je izhajala iz znanstvene tradicije Frankfurtske šole, učinkovito opozorila, da je duhoslovna pedagogika v prizadevanju za zaščito otroka pred ideološkimi pritiski spregledala svojo ideološko pozicijo. Že dejstvo, da je Gogala vse do začetka sedemdesetih soustvarjal slovensko pedagoško teorijo, priča o določenem pedagoškem pluralizmu tudi v našem prostoru, po drugi strani pa dejstvo, da nikoli ni prišlo do kritičnega spopada z Gogalovo pedagogiko, priča, da slovenska »socialistična« pedagogika tega spopada preprosto ni potrebovala in je Gogalo zlahka integrirala v svoj sistem. Ta trditev bi zahtevala podrobnejšo analizo, ki presega namen tega prispevka. Ključno je spoznanje, da smo v domači pedagogiki v veliki meri preskočili vse tisto bogastvo teoretskih razhajanj, ki jih je omogočal znanstveni pluralizem v okviru demokratičnih političnih ureditev. Tu so se ostrile teoretske pozicije, ki danes predstavljajo standardno poprejšnje znanje vsake pedagoške analize in ga niti ni treba posebej eksplicirati – medtem pa pri nas še vedno čakamo na kakšen izčrpniji prikaz temeljnih idejnih značilnosti duhoslovne pedagogike (in seveda tudi drugih pedagoških smeri iz povojnega

obdobja). Takšno poprejšnje znanje in kritična distanca bi samo dodatno povzdignila vrednost Gogalove pedagogike.

Knjigo zaokrožata *Biografija prof. dr. Stanka Gogala* in njegova *Bibliografija ...* Oboje je dragocena pomoč za nadaljnjo raziskovanje Gogalove pedagoške dejavnosti, ki bo gotovo sledilo.

Izpostavimo še podatek, da je knjigo sponzoriralo Slovensko društvo pedagogov. Ta poteza zasluži vso pohvalo in morda je tu mogoče prepoznati zametek bolj sistematične skrbi za ohranjanje slovenske pedagoške dediščine. To dejavnost bi bilo smiselno dopolniti tudi z izdajanjem klasičnih del svetovnih pedagoških klasikov, vendar bo treba poskrbeti za druge vire financiranja, saj je to projekt nacionalnega pomena.

Dr. Edvard Protner